

نحو قرآن

کاربرد قواعد نحوی در قرآن کریم

محمد حسن ربانی

www.ketab.ir

پوشش
۱۴۰۲

ربانی، محمدحسن، ۱۳۴۳-

نحو قرآن: کاربرد قواعد نحوی در قرآن کریم/ محمدحسن ربانی. - قم: مؤسسه بوستان کتاب، ۱۴۰۲.
۹۱۲ص. - (مؤسسه بوستان کتاب؛ ۲۷۸۴) (زبان و ادبیات و هنر. علوم قرآنی)

ISBN 978-964-09-2553-9

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. [۹۰۷]-۹۱۲؛ همچنین به صورت زیرنویس.

۱. قرآن - صرف و نحو. ۲. قرآن - مسائل ادبی. الف. مؤسسه بوستان کتاب. ب. عنوان. ج. عنوان:

کاربرد قواعد نحوی در قرآن کریم.

۲۹۷/۱۵۳

BP ۸۲/۷

شماره کتابشناسی ملی: ۹۲۷۰۹۱۷

۱۴۰۲

www.ketab.ir

■ موضوع: زبان و ادبیات و هنر. علوم قرآنی

■ گروه مخاطب: تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۷۸۴

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۸۳۱۲

بوستان کتاب

ن آیه همن

مبینه ن آیه همن مداحه نابینا

بوستان کتاب

نحو قرآن

کاربرد قواعد نحوی در قرآن کریم

• نویسنده: محمدحسن ربانی

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

• نوبت چاپ: اول / ۱۴۰۲ • شمارگان: ۲۰۰ • جیبه: وبسایت رسمی مؤسسه بوستان کتاب

سپاسگزاریم

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتاب است

printed in the Islamic Republic of Iran

❖ دفتر مرکزی: قم، خیابان معلم، معلم ۱۴، پلاک ۱۷، کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۶۵۹. تلفن: ۰۲۵۳۱۱۵۲۶۳۲

تلفن‌های پخش: ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۴۰ و ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۴۱

❖ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهید، تلفن: ۰۲۵۳۱۱۵۱۲۵۰ و ۰۲۵۳۱۱۵۱۱۸۷

❖ فروشگاه تهران: خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۰۲۱۶۶۹۶۹۸۷۷۸

❖ فروشگاه اصفهان: خیابان حافظ، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۰۳۱۳۲۲۲۰۳۷۰

❖ فروشگاه مشهد: چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۰۵۱۳۲۲۳۳۴۶۷۲

❖ فروشگاه رنگین کمان (کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهید، تلفن: ۰۲۵۳۱۱۵۲۷۷۳

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.ir

پایگاه اینترنتی فروش کتاب: www.bustaneketab.ir

با قدرانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • ویراستار: محمدرضا منصفی سروندانی
- اصلاحات حروفنگاری: مهدیه قرباندوست • صفحه‌آرا: حسین محمدی • نمونه‌خوانی: محمد وکیلی
- کنترل فنی صفحه‌آرایی: علیرضا سالوند • طراح جلد: امیرعباس رجیبی • اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری
- اداره چاپخانه و سفارشات: ناصر منتظری، محمد فرامرزی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی
- رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

مقدمه ۲۳

کلیات

۳۱	کلمه و کلام
۳۳	نشانه‌های اختصاصی اسم
۳۴	الف) تنوین تمکین
۳۴	ب) تنوین تنکیر
۳۵	ج) تنوین مقابله
۳۵	د) تنوین عوض
۳۷	فعل
۴۲	إعراب و بناء
۴۲	اسم‌های مبنی
۴۴	انواع بناء
۴۴	الف) گروه کلمات مبنی بر ضم در اسم‌ها
۴۴	۱. ظروف غایات
۴۵	۲. غیر
۴۵	۳. ایّ موصوله
۴۶	۴. مُنادی مبنی بر ضم
۴۶	ب) کلمات مبنی بر فتح

۲۷۲	نهار
۲۷۲	عشاء
۲۷۳	صُحی
۲۷۳	صبح، صباح، إصباح
۲۷۳	آناء
۲۷۴	لیل و نهار
۲۷۴	أول
۲۷۴	أدبار
۲۷۴	حین
۲۷۵	ساعة و يوم
۲۷۵	حَوَل
۲۷۵	عام
۲۷۵	شهر
۲۷۵	غداً
۲۷۸	لَدُنْ
۲۷۸	لَدَى
۲۷۹	عِنْدَ
۲۷۹	فوق
۲۸۰	تحت
۲۸۱	خلف
۲۸۱	وراء
۲۸۹	نمونه‌های ظروف متصرفه که غیر از مفعولِ فیه استعمال شده‌اند
۲۹۱	ظروف متصرف مکانی
۲۹۲	مفعولِ مطلق
۲۹۲	ویژگی‌های مفعولِ مطلق
۲۹۳	اقسام مفعولِ مطلق

۴۷۶	حرف جرّ فی
۴۷۸	مثال‌هایی از فی ظرفیه زمانیه
۴۷۹	حرف جرّ «رَبّ»
۴۷۹	حرف جرّ کاف
۴۸۲	احکام ظرف و جار و مجرور
۴۹۵	نمونه‌هایی از حال
۴۹۵	توسعه در ظروف
۵۰۱	انواع جمله
۵۰۱	۱. جمله اسمیه
۵۰۲	۲. جمله فعلیه
۵۰۶	آثار تقسیم جمله به انشاییه و خبریه
۵۰۸	عطف جمله‌ها
۵۰۹	تقسیم دیگر در جمله‌ها
۵۱۰	جمله‌هایی که محلی از اعراب ندارد
۵۱۰	۱. استینافیه
۵۱۱	جمله استینافیه در بیان بیانین
۵۱۳	ملحقات
۵۱۴	۲. معترضه
۵۲۰	۳. جمله جواب قَسَم
۵۲۳	اجتماع شرط و قسم
۵۲۷	۴. جمله تفسیریه
۵۲۹	مثال‌های جمله تفسیریه بدون حرف
۵۳۱	۵. جمله صله
۵۳۳	نمونه‌های مطابقت ضمیر صله با موصول
۵۳۶	۶. جواب شرط غیر جازم
۵۳۷	۷. جمله تابع برای جمله‌ای که محلی از اعراب ندارد

۵۳۹	جمله‌هایی که محلی از اعراب دارند
۵۳۹	۱. جمله خبریه
۵۴۰	۲. جمله حالیه
۵۴۲	موارد وجوب رابط بودن ضمیر در جمله حالیه
۵۴۶	۳. جمله‌ای که مفعول به واقع شود
۵۵۳	کاربردهای قرآنی «نادی»
۵۵۴	۴. جمله مضاف‌الیه با محل جر
۵۵۸	۵. جمله جواب شرط جازم
۵۵۹	حکم جمله بعد از معرفه و نکره
۵۵۹	مثال‌های جمله‌ای که بعد از معرفه محضه واقع شده و حال باشد
۵۵۹	مثال‌های جمله‌ای که بعد از نکره محضه آمده و صفت باشد
۵۶۰	مثال‌های جمله حالیه که بعد از معرفه غیر محضه ذکر شده باشد
۵۶۲	۶. جمله تابع برای مفرد
۵۶۲	۷. جمله تابع برای جمله

معارف

۵۶۷	بحث ضمائر
۵۶۷	موارد وجوب استتار ضمیر
۵۷۲	موارد جواز اتصال و انفصال ضمیر
۵۷۴	ضمیر متکلم و نون وقایه
۵۸۳	بحث عَلم
۵۸۳	مثال‌های عَلم شخص
۵۹۰	آسماء اشاره
۵۹۰	۱. اسم اشاره قریب
۵۹۱	۲. آسماء اشاره متوسط
۵۹۱	۳. آسماء اشاره بعید

۸۸۴	مثال‌های اعداد اصلی
۸۸۹	تمییز اعداد یازده تا صد
۸۹۰	تمییز اعداد صد، هزار و بالاتر
۸۹۱	عقود صد و بالاتر از آن
۸۹۲	حکم عدد ترکیبی
۸۹۴	عدد ترتیبی
۸۹۶	عدد معدول
۸۹۷	عددهای عدول
۸۹۷	مثال‌های عدد کسری
۸۹۹	حذف معدود
۹۰۰	حذف تمییز
۹۰۵	بحث صفت برای عدد
۹۰۶	تبیین تمییز با «من» بیانیه
۹۰۶	کم، کای، کذا
۹۰۹	کتاب‌نامه

www.ketab.ir

مقدمه

شکی نیست که واضع علم نحو، مولی الموحدین امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام بوده است؛ چنان که مفسران و مورخان نیز به این موضوع تصریح کرده اند.^۱ و^۲ عبدالحمید معتزلی، شارح معروف و مشهور نهج البلاغه سرچشمه علوم را علی بن ابی طالب شمرده و او را واضع علم نحو دانسته است.^۳ هم چنین روشن است اولین کسی که علم نحو را از مولی امیرالمؤمنین علی علیه السلام فراگرفت ابوالأسود دثلی، صحابی خاص آن حضرت بود. او در جنگ صفین در کتاب علی بن ابی طالب به دست پیروان معاویه به شهادت رسید.^۴

اسماعیل بن کثیر دمشقی (م. ۷۷۴ق) در کتاب البدایة و النہایة تصریح می کند: اولین کسی که در علم نحو سخن گفت، ابوالأسود دثلی بود و آن را از امیرالمؤمنین علی علیه السلام فراگرفت.^۵ علامه احمد قلقشندی می گوید: ابوالأسود، علم نحو را به دستور امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب تدوین کرد.^۶

به هر حال - همان گونه که گفته شد - مفسران، محدثان و مورخان بر این موضوع اتفاق نظر دارند و نمی توان کسی را یافت که آن را منکر شده باشد؛^۷ اما درباره این که چه عاملی باعث شد امیرالمؤمنین به ابوالأسود اصول علم نحو

۱. احقاق الحق، ج ۸، ص ۲ و تأسیس الشیعه، ص ۴۶.

۲. احقاق الحق، ج ۸، ص ۲ و تأسیس الشیعه، ص ۴۶.

۳. شرح ابن ابی الحدید، ج ۱، ص ۲۰.

۴. سفینه البحار، ج ۴، ص ۳۲۱؛ بحار الانوار، ج ۴۲، ص ۲۴۲؛ تأسیس الشیعه، ص ۴۷ و منتهی المقال، ج ۷، ص ۱۱۲.

۵. البدایة و النہایة، ج ۸، ص ۳۱۲. ۶. صبح الأعشی، ج ۱، ص ۳۵۰. ۷. احقاق الحق، ج ۸، ص ۷۰۱.

را بیاموزد و تدوین علم نحو را فرمان دهد، دیدگاه‌های مختلفی است. برخی آن را ناشی از اشتباهاتی دانسته‌اند که در کلمات عرب پدید آمد. سمعانی بر این دیدگاه اصرار دارد.^۱ برخی گفته‌اند: چون مردم عادی آیات قرآن را اشتباه تلاوت می‌کردند، این امر سبب شد تا علم نحو تدوین شود؛ همان‌گونه که ذیل آیه سوم سوره توبه وارد شده است.^۲ عده‌ای نیز آن را شکایت ابوالاسود از دخترکی دانسته‌اند که در بصره به اشتباه سخن گفت.^۳ پس از آن که علی بن ابی طالب علیه السلام اصول علم نحو را به ابوالاسود آموخت، او که خود ادیبی برجسته و شاعری زبردست بود، ابواب علم نحو را تدوین و به علی علیه السلام عرضه می‌کرد و آن حضرت او را راهنمایی می‌فرمودند. ابوالاسود اصول کلام عرب را بر سه پایه استوار ساخت: اسم، فعل و حرف.^۴ از آن پس، با ظهور عالمان نحوی، قواعد علم نحو هر روز نظم و انبجام بیشتری می‌یافت، تا آن‌که سیبویه ظهور کرد و با نوشتن کتاب نحو را وارد مرحله‌ای تازه ساخت. علمای علم نحو در نوشتارهای خود به آیات قرآن استشهاد می‌کردند و پایه و اساس قواعد نحو، قرآن و در مرحله بعد، شعر عرب بود. در این دوره به سخنان رسول خدا صلی الله علیه و آله در نوشته‌های نحویان کمتر توجه می‌شد، تا در قرن‌های هفتم و هشتم با ظهور نحویان بزرگ همچون ابن مالک جیانی و نجم‌الائمه استرآبادی، حدیث نیز هم‌ردیف پایه‌های علم نحو قرار گرفت.

در قرن‌های دوم و سوم بیشتر تفاسیر نیز بر محور لغت و ترکیب نحوی استوار بود. با توجه به این نکات، سه نوع نوشتار پدید آمد:

دسته اول: کتاب‌های نحوی که بسیار به قرآن توجه کرده، نگارش نحو را بر اساس آیات قرار داده بودند؛ کتاب‌هایی همچون *مغنی اللیب و أوضیح المسالک* از جمال‌الدین ابن هشام انصاری (۷۶۱ق) از کثرت شواهد قرآنی موج می‌زند.

۱. همان، ج ۸، ص ۴.
 ۲. الدر المنثور، ج ۴، ص ۱۳۰.
 ۳. احقاق الحق، ج ۸، ص ۸.
 ۴. احقاق الحق، ج ۸، ص ۱۱.